

„НЕКА БОГ ВИДИ И СУДИ“¹

— ПИТАЊЕ УПУЋЕНИХ АНАТЕМА ИЗ 1054. ГОДИНЕ —

Небојша Стевановић*
Епархија шумадијска,
Крајијевац

Апстракт: Почетак другог миленијума у црквеној историји је обележен бројним догађајима који су оставили енормне последице по јединство Цркве. Многа превирања на историјској сцени ће допринети ошужењу између римске и цариградске Цркве, што ће резултирајући међусобним анатемама. Циљ овог истраживања јесте покушај решења на питање коме су уђућене анатеме из 1054. године, на основу сачуваних извора и уз помоћ ранијих истраживања појединих историчара-теолога. Пришом, коначан одговор на постављено проблематику потребно је истражити у њеном коначном превазилажењу 1965. године, када се решење овог питања остављало као *condition sine qua non* даље дијалога између Рима и Цариграда.

Кључне речи: анатема, Рим, Цариград, Ашинајора I, Павле VI.

Увод

У овом раду биће говора о постављеним анатемама из 1054. године на основу сачуваних извора, о историјским околностима које су битно утицале на овај раскол, као и о сусрету двојице патријараха Атинагоре I и Павла VI у 20. веку, који ће допринети међусобном анулирању анатема. Почетак другог хиљадугодишта обележен је бројним контроверзама, како на црквеном, тако и на политичком плану.² Бројни догађаји

* stevanovicnebojsa@gmail.com.

¹ „Videat Deus et iudicet“. Уп. *Commemoratio brevis rerum*, Mansi XIX, 677; овако је реаговао кардинал-бискуп Хумберт да Силва Кандида када је изашао из Цркве Премудрости Божије, симболично отресавши прашину са своје одеће.

² Више о овом периоду види: Мајендорф 2008, 129–143. Такође: Матић 2012, 3–56.

који су обележили овај период представљају, условно речено, иницијалну капислу која ће консеквенцирати захлађење односа Запада и Истока. Тешке речи, непромишљени поступци³ обеју страна резултираће заоштравање односа и задавање рана на телу Цркве, чиме ће бити бачена сенка на категорички императив хришћанске онтологије и еклисиологије „да сви буду једно“.⁴ О питању тзв. „великог раскола“ (= источни раскол) је много писано са историјског, али и са богословског гледишта (Јанарас 2004; Karmiris 1950), те је потрага за аутентичном темом комплексна, али и провокативна. Важност овог феномена, као и његове последице, не смеју се посматрати само синхроно,⁵ већ кроз перспективу њеног превазилажења и њеног укидања у 20. веку. Стога, биће покушано да се направи осврт на међусобно анатемисање између легата епископа Рима, са једне, и патријарха Цариграда Михаила Керуларија, са друге стране. Питање које ће бити *via* овог рада јесте *да ли су међусобне анатеме упућене појединим личностима, актерима догађаја* (папским легатима и патријарху Михаилу) *или целокујној Цркви* (римској и цариградској)? Поред тога што ће из овог питања произаћи мноштво других потпитања, условни одговор на постављену проблематику ће бити постављен у нове оквире, оквире 20. века, и њеног коначног укидања. За разумевање постављене проблематике неопходан је кратак осврт на историјске токове који су претходили чувеној 1054. години, који представљају својеврсну увертуру у „велики раскол“.

1. Запад у 11. веку

После турбулентног периода на катедри римског епископа, који се огледа у сталној континентности њених поглавара,⁶ на катедру „ председавајућег у љубави“⁷ долази Бруно, епископ Тула, који ће *postmodum* постати папа Лав IX.⁸ Оно што ће обележити римску Цркву у овом периоду

³ Ив Конгар, велики теолог хришћанског Запада 20. века, је о *Грамаџи одлучења* говорио као о „споменику незамисливог неразумевања“ — Congar 2014, 142.

⁴ Јн. 17, 21; Ова светописамска реченица је била лажмотив билатералног дијалога у Равени 2007. Види: Матић 2013, 160–179.

⁵ Уп. појам „Синхрони приступ“ — Кубат и Драгутиновић 2018, 403.

⁶ На Западу, у ово време, долази до династичких сукоба, што ће резултирати покушајима да одређени владари доводе своје кандидате на римску катедру. О томе види Пузовић 2008, 24–49.

⁷ О томе како се Св. Игнатије Антиохијски (1–2. век) обраћа цркви у Риму види: Јевтић 2002, 225 и даље.

⁸ Уп. *PL* 143, 581 — „Notitia Brunosis episcopi Tullensis, postmodum Leonis IX papae“. О обимној епистоларној књижевности папе Лава IX, види *PL* 143, 581–794.

јесте, између осталог, почетак унутарцрквене реформе, која започиње са немачким папама, експлицитно са горе поменутих Лавом IX. Дезигнација је, после смрти папе Дамаса II, пала на Бруна, на Божић 1048. године. Реформа Цркве, стога, у овом периоду добија епитет сигурности, а као неопходан услов спровођења, касније назване, „гругровске реформе“ јесте окупљање ваљаних сарадника (Jedin 1971, 397). Један од главних сарадника, који ће 1054. године продубити однос између Рима и Цариграда, јесте Хумберт из самостана *Moyenmoutiera*, познат као *Хумберт да Силва Кандига*. Поред овог кардинала-бискупа као значајни сарадници помињу се Халинард, лионски надбискуп, Хуго Бели, као и Хилдебрант. Једна од карактеристика овог папе немачког порекла било је стално путовање по територијама западних држава, о чему сведоче велики број сабора одржаних ван Рима (Jedin 1971, 398). Као поглавар целокупне Цркве на Западу он се нашао пред проблемом политичког карактера, који се огледао у борби са Норманима, али са друге стране и са проблемом унутрашње црквене реформе. Последњи проблем огледао се у борби против *симоније*, која је била распрострањена међу клирицима Француске и Италије, те у том контексту ваља посматрати поменути чиницу кроз велики број сабора ван Рима. Тада се као противотров ове јереси појављују бројне истраге, казне и скидања са положаја у случају њеног упражњавања. Занимљив је став, већ поменутог, Хумберта који је симонију посматрао као порицање божанства Светог Духа, те ће се симонија посматрати кроз призму издаје мистерија Цркве. Започету реформацију је прекинула брига због опасности од Нормана.

Кад се говори о Норманима неопходно је рећи да унутар ове цивилизације постоје бројне племенске фракције (Jedin 1971, 266–271; Le Goff 1997, 257–258). Стога, може се говорити о Шведској, Норвешкој, Данској, али и о другим фракцијама, које су имале свој правац империјалних тежњи. Са једне стране, Шведска своје снаге групише ка истоку, у правцу Кијевске Русије, док, са друге, Данска и Норвешка теже западном фронту. Цео 10. век је у историји Скандинавије остао упамћен као период сукоба ових трију држава (Jedin 1971, 257–258). Шведска се већ у 11. веку структурише као држава. Норвешка у 9. веку бива уједињена под *Харалдом Лейокосим*, а Данска, вођена *Свеном Габелбаршом*, доживљава војну експанзију. Ово територијално проширење огледа се у жељи за освајањем Енглеске и Норвешке, што ће делом успети поменутом Свену, док ће Кнут Велики, његов син, завладати Енглеском и Норвешком у једном кратком периоду. Поред ових држава, јужно од Светог римског царства, једна од норманских фракција креће ка Апенину, вођена *Робершом Гвискаротом* (Peinter 1997, 228–231). Правац је, дакле, био усмерен на Средоземно море, те ће у том кон-

тексту бити освојени бројни италијански градови. Најпре, норманска војска осваја Кампанију, одузимају муслиманима Сицилију, а 1071. године на рачун Византије, као доминантног војног ентитета, освајају град Бари. После бројних пустошења, пљачкања и освајања градова,⁹ Нормани ће освојити Сицилију и југ Италије, притом основавши *Норманско краљевство* 1130. године. На основу изнетог може се видети да су Нормани представљали опасност, како за Свето римско царство, тако и за римску Цркву. Поред приказаних војних аспирација Нормана, поставља се питање како је римокатоличка Црква гледала на ову цивилизацију са којом непосредно долази у контакт? Другим речима, да ли је била присутна мисионарска делатност међу њима?

Протагонисти хришћанског мисионарења¹⁰ на просторима Скандинавије крајем првог и почетком другог миленијума су енглески и немачки свештеници. У Данској, за време владавине Кнута Великог у 11. веку, хришћанство поприма корене на овом тлу, што ће резултирати тиме да ће хришћанство захватити читаву Данску. Са друге стране, у Норвешкој су продор хришћанства подржали владари, али и поред насилног приманња хришћанства, остаће присутни елементи паганизма. У Шведској, око 1014. године, ниче стабилна црквена структура. Ипак, стање какво је било у Италији по овом питању ће се битно разликовати од атмосфере у Скандинавији, а као најбољи показатељ стања јесте однос папе Лава IX и поменутих Нормана на Апенинском полуострву. Поред првобитног помирљивог става према Норманима, папа Лав IX ће, већ 1053. године, окупити властитим средствима бројчано малу немачку војску, ујединити је са већ постојећим италијанским четама, и кренути у „свети рат“¹¹ против Нормана. Доживевши неуспех, папа запада у „норманско заробљеништво“. Проблеми норманске најезде, брига за реформу,¹² као и сукоб са патријархом Михаилом, ће резултирати рану смрт папе 19. априла 1054. године.

Са друге стране, након патријарха Алексија Студита (1025–1043), *Михаило Керуларије*¹³ бива постављен за патријарха „новог Рима“. Познат као бунтовник аристократског порекла¹⁴ он ће постати патријарх за време цара Константина IX Мономаха (1042–1055), када ће и стећи свој политички

⁹ О томе какви су били Нормани, уп. Le Goff 1997, 64–65.

¹⁰ О мисионарењу римокатоличке Цркве, као и о исходу истог види: Le Goff 1997, 92–100 и Peinter 1997, 218–221.

¹¹ Овом рату сам папа даје епитет светог — види Jedin 1971, 496–497.

¹² Реформа ће се наставити, у већем интензитету, за време лотаринско-тусцијских папа (1057–1073) и трајати све до Гргура VII, укључујући његову реформу као врхунац — Jedin 1971, 403–420

¹³ О личности патријарха Михаила Керуларија укратко види: Kazhdan 1991, 1361.

¹⁴ О претпоставкама његових амбиција да преузме царску круну, уп. Jedin 1971, 397.

утицај. Поменути утицај ће се огледати у отуђењу од Рима у политичком смислу, што је консеквенцирало и почетак *црквеној ошћућења*. Оваква ситуација ће на крају резултирати употребу драстичних мера против Латина у Византији, када ће бити затворене Цркве Латина, правећи притом велики скандал, у коме нису поштеђене ни освећене хостије (Jedin 1971, 462). Дакле, ове две личности, патријарх Михаило и папа Лав IX, поред кардинала Хумберта, ће бити главни актери „велике мрље“ на Цркви у 11. веку.

2. Була одлучења и Одговор константинопољске Цркве

Први корак ка заоштравању односа између Рима и Цариграда је покренут са стране константинопољске Цркве.¹⁵ Наиме, у јужној Италији, бар у неким деловима (Апулија, Сицилија, Калабрија), постојала је црквена структура под јурисдикцијом константинопољске Цркве. Охридски архиепископ Лав,¹⁶ као протагониста патријарха Михаила, шаље посланицу, епископу града Транија у покрајинској области Апулија.¹⁷ У овој посланици изобличава се неколико одступања западне Цркве. Поједини историчари, као нпр. А. П. Лебедев, виде *поменућу посланицу као иницијалну кайислу за насћуијајући сукоб између ових двеју Цркава* (Лебедев 1900, 322). Након што су, преко легата, папи биле предочене оптужбе, убрзо је уследио контраодговор, који ће бити изложен у две, по садржају, различите посланице. Посланице ће у Цариград однети папски легати, међу којима је био, већ добро познати, Хумберт да Силва Кандида. Из узимајући бројне контроверзе по питању тога како су се папски легати понашали у Цариграду, бројне претпоставке да ли су они примљени код патријарха Михаила или не, биће направљен осврт на главно питање, које подразумева анализу документа чиме ће покренута лавина догађаја. О чему говори чувена *Грамаџа екскомуникације (= Була одлучења)*?¹⁸

У Були одлучења се на самом почетку говори о римској столици као о првој.¹⁹ У оригиналном тексту стоји: *sancta Romana prima et apo-*

¹⁵ „На этот раз первый шаг к борьбе был сделан со стороны церкви Константинопольской“ — Лебедев 1900, 322. Са друге стране Псел, савременик патријарха Михаила, представљајући осуду легата из 24. јула говори да „старый Рим взбунтовался противь новаго“ — Суворов 1902, 68.

¹⁶ Уп. текст енциклике Лава Охридског — „Leonis Achridani epistola ad Joannem episcopum Tranensem“, PG 120, 836–844. У овој енциклици се говори о питању суботе и употребе азимеса („περί τὸν ἄζυμον καὶ τὸν σάββατον“).

¹⁷ Данас се град под овим именом налази на 45 км од града Барија.

¹⁸ Mansi XIX, 678–679. Проф. Лебедев, у контексту расветљавања међусобних анатема, даје превод Буле одлучења на руски језик. Види: Лебедев 1900, 341.

¹⁹ Ова чињеница може ићи у прилог ставу проф. Скабалановича који је писмо Ла-

stolica (не постоји везник „et“, већ се уз „римска“ везује „прва“). Са једне стране, у Були одлучења се нигде не помиње директна осуда грчке Цркве, иако је присутан њен помен. Другим речима, појам грчке Цркве се не доводи у непосредну везу са анатемом.²⁰ У Були одлучења се стриктно наводи да под анатему падају Михаило и његови следбеници, и у наставку се наводе двојица таквих следбеника „Лав, који се(бе) назива охридски бискуп, и Михаилов канцелар Константин“ (Лебедев 1900, 342). Проблем би био, бар донекле, решен када би на овом месту Була била завршена. Остаје питање коме је упућен део „и сви који их следе у пре изложеним поквареностима и дрскостима“.²¹ Став по коме би Була одлучења била упућена неколицини би била тешко одржива. Разлог овоме јесте да би такво мишљење нарушавало *онџолоџију служби* у црквеној заједници, која се огледа у међузависном односу између клира и лаика, што представља антипод тзв. феномену *клерикализма*, и на крају елитизма (уп. Крстић 2012, 37–44). Последица оваквог тумачења *Буле одлучења* би била да се патријарх, као и епископ, посматра као независан од црквене заједнице, што би био директни удар на православну еклисиологију. Другим речима, мишљење по коме се патријарх, или епископи, посматрали као засебне и индивидуалне црквене јединице, би било противречно православној еклисиологији, као и самој теологији примата (уп. Зизјулас 2017, 63–72).

Са друге стране, у прилог тези да је Грамата екскомуникације упућена целој грчкој Цркви²², иако посредно, стоји чињеница да је осуђена пракса која је постојала у Цркви Константинопоља (Суворов 1902, 58). Питање које бих оставио отвореним јесте уколико није упућена целој Цркви *зашто је Була одлучења постављена јавно у Цркви Премудрости Божије* (на Литургији!), *а не у патријаршијској резиденцији у Цариграду, где би се анаџемисала неколицина који су се суџројшћавили леџаџима?* Као условни одговор на први део постављене проблематике би био да је Грамата екскомуникације била упућена целој Цркви, и поред чињеница да се нигде експлицитно појам „грчка Црква“ не доводи у везу са анатемом. Овде се неминовно поставља питање, на који начин је Црква

ва Охридског упућено еп. Јовану Транијском видео као „протест против преимувств римској кафедрџ“. Уп. Скабалановић 2004, 262–324.

²⁰ „...sicut Donatistiae, affirmant, excepta Graecorum ecclesia, ecclesiam Christi et verum sacrificum atque baptismum ex toto mundo periisse...“ — Mansi XIX, 679.

²¹ Mansi XIX, 678–679: „... et omnes sequaces eorum in praesatis erroribus et praesumptionibus...“. Такође: Лебедев 1900, 341.

²² У Синодском саопштењу константинопољске Цркве стоји јасно да је Михаило *Грамаџу екскомуникације* схватио као анатему на „православну Божију Цркву“ и „на све православне који се не заводе њиховим безбожништвом“ (Migne, PG 120, 737); такође види: Пузовић 2008, 208.

у Константинопољу реаговала на поменућу Грамату екскомуникације? Другачије, да ли је контра-анатема Константинопољске Патријаршије била, аналогно Були одлучења, упућена римској Цркви, или само њеним легатима, актерима догађаја са римске стране?

Будући да је Грамата екскомуникације била написана на латинском („Италикоис γράμμασι γεγραμμένον“), превод је извршен у вечерњим сатима,²³ већ наредног дана (17. јула 1054.). Одговор на већ поменућу Грамату екскомуникације стигао је 24. јула, када је обнародована саборска одлука, донета на сабору 20. јула. Проф. Лебедев говори да је анатема упућена римској Цркви, али наставља „лучше сказатъ на папских легатов“ и закључује „при этом соборное определение произносит анафему на легатов Римских и лиц соприкосновенных к ним“ (Лебедев 1900, 342). Са друге стране, проф. Суворов говори да је Одговор састављен са више опреза у односу на Грамату екскомуникације, те наглашава да и поред своје директности, добија, осудом неких западноцрквених пракси, универзалну конотацију. Другим речима, поред спекулација, јер спис то и дозвољава, аналогно Були одлучења, Одговор константинопољске Цркве је био упућен римској Цркви, а не само папским легатима (Пузовић 2008, 223; Суворов 1902, 67–68).

3. Анулирање анатема и жеља за дијалогом

Постављање ових анатема на тло нових историјских околности, после готово девет векова, представља умешност, али и искуство проучаваоца. Ипак, то не сме представљати препреку или, са друге стране, покушај оправдавања да се не успостави однос између постављања анатема из 11. века, и скидања истих средином 20. века.

Двадесети век представљао је својеврсно буђење теолошке мисли, као и велики процват теолога на историјској сцени, међу којима су о. Георгије Флоровски,²⁴ о. Александар Шмеман,²⁵ али и Ив Конгар²⁶

²³ О турбулентним догађајима од 16. до 25. јула, у виду извора, говоре два списка: *Commemoratio brevis rerum* и *Σημείωμα* (Migne, PG 120, 737); такође види: Пузовић 2008, 209–220.

²⁴ Најреферентнија литература о Флоровском на српском језику је едиција књига Одбора за просвету и културу Епархије пожаревачко-браничевске, који је до сада публиковао 14 књига о овом теологу.

²⁵ О позиву на теолошко буђење у опусу о. Александра Шмемана најбоље сведочи: Шмеман 2011.

²⁶ Постоји мали број студија овог аутора преведених на српски језик. Најреферентнија литература, са коментарима приређивача, јесте Congar 2014. Неопходно је на овом месту поменути зборник радова са симпозиона поводом 20. годишњице смр-

и Жан-Мари Тијар²⁷. Поменути век обележен је бројним покушајима приближавања међусобно растављених Цркава. Као резултат ових покушаја јесте оснивање *Светској савети Цркава* (The World Council of Churches) у Амстердаму 1948. године, са седиштем у Женеви.²⁸ Већ поменути о. Георгије је био један од *spiritus movens*-а ССЦ-а (Видовић 2015, 39–55). Са друге стране, у Италији, током шездесетих година 20. века, долази до сабора, који ће пројавити отвореност римокатоличке Цркве према свету, али и према другим хришћанима. Реч је о *Другом вајшканском концилу*,²⁹ „ремек-делу католичког епископата“ (Alberigo 2008, 202). Овакав историјски миље, обележен бројним променама, ће изродити, али уједно бити и потпора, за скидање анатема између двеју Цркава, римске и цариградске, 7. децембра 1965. године.

Сусрет двојице поглавара, папе *Павла VI* и патријарха *Атинагоре I*, јесте показатељ да је саборност, као конститутивни елемент Цркве, круцијално питање. Интервенцију за скидање анатема, као почетка „дијалога у духу љубави и истине“,³⁰ покренуо је митрополит Атинагора,³¹ односно Цариград, већ на самом почетку 1965. године, те ће проглас о скидању анатема одјекнути из Фанара, без консултације са Ватиканом. О томе сведочи чињеница да је, митрополит Емилианос Тимиадис, главни делегат Екуменског патријархата, већ почетком новембра исте године изнео став да ће доћи до поновног сагледавања догађаја из 1054. године. Шестог новембра је дошло до реализације митрополитовог става, што ће резултирати да ће Свети Синод Екуменског патријархата донети одлуку о *скидању проклејства* (= анатема). Неколико дана касније, 21. новембра, Рим је послао неколико својих легата, како би у међусобној сарадњи са члановима Екуменског патријархата, саставила званични документ о анулирању анатема из 11. века. Званични документ³² настаје као плод рада мешовите комисије двеју Цркава, те ће са њим и бити крунисано излагање и из тог разлога ће његова анализа умногоме помоћи да се реши дилема, коме су биле упућене међусобне анатеме.

ти Ива Конгара, одржаног на ПБФ УБ 28. 5. 2015. О томе види: Ikić и Kovačević 2016.

²⁷ О Ж. М. Р. Тијару, у контексту примата римског епископа, види: Матић 2018.

²⁸ О утицају православних на седницима ССЦ-а види: Флоровски, Г. 2016, 179–184. Такође: Јанарас 2004, 169–190.

²⁹ О припремној фази концила као и о самом концилу види: Николић 2000, 178–203; 215–218; 229–235.

³⁰ Овако о догађају из 1965. године говори папа Франциско у изјави датој Катрес-у, која је доступна на српском језику захваљујући протођ. др Радомиру Ракићу. Види: СПЦ 2019.

³¹ Треба га разликовати од патријарха Атинагоре I.

³² Приликом анализе коришћен је енглески превод званичног саопштења. Види: The Holy See 2019.

На самом почетку заједничког документа говори се како су догађаји из 1054. године, као и међусобне анатеме, препрека братском односу између римске и цариградске Цркве. Документ, надаље, разматра да време у коме настаје, дакле у двадесетом веку, може донети „озбиљнији и правичнији суд“ о догађајима који су потресли ове две Цркве. На крају трећег параграфа даје се коначан став о томе коме су упућене анатеме из 1054. године, након обостраног проучавања. Наводи се да су се „цензуре односиле на ударне особе а не на Цркве, и нису намеравали разбити црквену заједницу између столица Рима и Цариграда“. На основу обостраног прогласа долази се до закључка, који је став и једне и друге Цркве, да су у дијалог анатема ушли само актери догађаја, док са друге стране, „велики раскол“ није значио прекид општења двеју Цркава. Надаље, заједничка декларација прожета је међусобним кајањем за тешке речи, бројним догађајима који су подривали јединство ових Цркава, али она је уједно и позив на даљи дијалог. Није случајно зашто се заједничка декларација, као *еџистенцијално искуство двеју Цркава претиочено у писану реч*, завршава позивом на даљи дијалог, јер се сам чин измирења посматра и као „an invitation to follow out in a spirit of trust, esteem and mutual charity the dialogue which, with Gods help, will lead to living together again“.³³

Закључак

Велики раскол допринео је да ће, уз много непромишљених речи и дела, захладнети односи између Рима и Цариграда. Нимало завидна историјска околност ће утицати на њихове међусобне односе, који ће резултирати међусобним анатемама, односно, историјски миље у коме су егзистирале ове две Цркве директно је утицао на богословско отуђење. Међусобне анатеме су, на основу изложеног, продубиле јаз између два поглавара, али чињеница остаје да овај период није означио коначни прекид општења Рима и Цариграда. Напротив, они ће коегзистирати неколико деценија касније, све до 1204. године када ће доћи до црквеног отуђења у правом смислу те речи.

На основу изложеног може се закључити да извори, као и каснији радови историчара и теолога не дају јасну слику о томе коме су анатеме упућене. Постоје јасни аргументи у прилог партикуларности анатема, али и у прилог њеном универзалном карактеру. Темељна анализа докумената Великог раскола из 11. века могу збунити читаоца. Уколи-

³³ „Позив да се настави у духу поверења, узајамног поштовања и љубави, дијалог који ће их одвести помоћу Божијом, да понове живе“.

ко се као критеријум у решавању ове проблематике узме заједнички проглас из 1965. године, закључује се да су *анатеме уиућене конкретним личностима*, дакле, актерима немилог догађаја. Као што је приказано, овај закључак се изводи на основу бројних истраживања *тхеолога обеју Цркава* (!), истих Цркава чији су актери били заслужни за поменуте анатеме. Поред тога, питање постављених анатема из 11. века је било камен спотицања за даљи дијалог, чврсто установљеном у другој половини 20. века. У самом прогласу, као што је било речено, присутно је међусобно кајање за учињене поступке приликом постављања анатема, што сведочи чињеница да раскол, у сваком виду, представља антипод црквеном идентитету, односно њеном начину постојања.

Ипак, оно што је најпроблематичније није у овом питању, о коме се може спекулисати, већ у самој чињеници да је дошло до одређеног раскола. Сами поступци који су допринели делимичном отуђењу су проблематични. Оно што представља аксиом светописамске и светоотачке теологије јесте да је Црква идентификована са саборношћу, кинонијом,³⁴ стога, оно што представља покушај напада на црквену саборност *мора* да завредњује пажњу теолога. На који начин постављање анатема, или њено анулирање, утиче на саборност Цркве?

Полазећи од тога да црквено *esse* и раскол представљају онтолошки неусагласиве реалности (Јанарас 2011, 69–86), долази се до става да анатема, као почетак у могући раскол, представља антипод црквеној саборности. Историја Цркве је сведок да су у опус анатема улазили бројни јеретици. Проблем са јеретицима није био само доктринарне природе, већ су јеретици подривали *оно што Црква јесте* (а не оно што Црква поседује³⁵), а то је јединствено евхаристијско сабрање. У тренуцима када је једна заједница претила да одређеним средствима, учењем или праксом, наруши црквено јединство иступале су одређене личности, *in nomine ecclesiae*, и саборски неког анатемисали. Другим речима, анатема је била крајњи исход против нуспојава одређених заједница. Стога, јединство Цркве, оно што она јесте, представља апсолутно контрадикторну реалност у односу на анатеме. На основу овога закључује се да је постављање анатема међу црквеним заједницама ди-

³⁴ О ранохришћанском искуству сабрања у „недељни дан“ види: Афанасјев 2008, 25–38.

³⁵ На овом месту прави се разлика између квалитативног и онтолошког својства Цркве. Први би допринео посматрању Цркве као реалности одвојене од саборности, те би се она могла посматрати и мимо ње. Друго гледиште не дозвољава посматрање саборности ван Цркве. У супротном црквена заједница би се могла посматрати као колектив, заједница индивидуа, чиме би се изгубио у виду њен *есхаџолошки идентитет*. Уп. Мидић 2008 и Матић 2016, 189–210. О питању идентитета Цркве види: Матић 2016, 25–44; 95–141.

ректни удар на биће Цркве. С тим у вези, анулирање анатема представља први корак ка залечењу рана на телу Цркве, али и пут ка даљем дијалогу. Имајући у виду да је саборност онтолошко својство Цркве, постаје јасно зашто је питање очувања јединства императивно за теологе Цркве. Ову чињеницу је показао сусрет двојице патријарха 1965. године, када се као услов „дијалога у духу љубави и истине“ наметало питање постављено у овом раду. На основу њиховог прогласа, који настаје као плод рада обеју страна, закључује се да догађаји из 1054. године нису неминовно значили прекид црквеног општења. Стога, један догађај из црквене историје се, најпре, посматра кроз призму црквене саборности, а не као засебни догађај издвојен из црквеног оквира.

Питање Великог раскола, као историјског догађаја који се рађа између две црквене заједнице, остаје неразјашњено до краја, што представља повод за даљи рад и проучавање. Важност овог проблема је неоспорна, тако да и поред бројних истраживања, питања која остају неразјашњена су инспиративна и императивна за младе теологе. Свест о круцијалном значају саборности Цркве представља пут ка даљем истраживању, јер се тиме актуализује већ поменути категорички императив хришћанске онтологије и еклисиологије.

* * *

Библиографија

Извори:

- Commemoratio brevis rerum.* У Mansi, Joannes Dominicus, ed. 1774. *Sacrorum Conciliorum Nova Amplissima Collectio*, Vol. XIX, 676–679. Venetia: Antonius Zatta.
- Notitia Brunosis episcopi Tullensis, postmodum Leonis IX papae.* У Migne, Jacques Paul, ed. 1853. *Patrologia Latina*, Vol. 143, 581–794. Paris.
- Leonis Achridani epistola ad Joannem episcopum Tranensem.* У Migne, Jacques Paul, ed. 1865. *Patrologia Graeca*, Vol. 120, 835–844. Paris.
- Ἐπιείρωμα.* У Migne, Jacques Paul, ed. 1865. *Patrologia Graeca*, Vol. 120, 737. Paris.

Литература:

- Афанасјев, Николај. 2008. *Трїеза Госїогња*. Краљево: Епархија жичка.
- Видовић, Јулија. 2015. „У служби уједињења хришћана — екуменско

- прегалаштво оца Георгија Флоровског и његов допринос оснивању Светског савета цркава“. *Саборности — теолошки годишњак IX*, 39–55.
- Зизјулас, Јован. 2014. *Примати у Цркви — православно присијуи*. Пожаревац: Одбор за просвету и културу Епархије пожаревачко-браничевске.
- Зизјулас, Јован. 2017. „Место и улога епископа у Светој Евхаристији“. *Саборности — теолошки годишњак XI*, 63–72.
- Јанарас, Христо. 2004. *Истина и јединство Цркве*. Нови Сад: Беседа.
- Јевтић, Атанасије. 2002. *Дела апостолских ученика*. Врњачка Бања — Требиње: Библиотека отаца Цркве.
- Крстић, Зоран. 2012. „Клерикализам и лаицизам — две крајности у разумевању црквених служби“. *Саборности — теолошки годишњак VI*, 37–44.
- Кубат, Родољуб, и Предраг Драгутиновић. 2018. *Лексикон библијске егзегезе*. Београд: Библијски институт — Православни богословски факултет — ЈП Службени гласник.
- Лебедев, Алексей Петрович. 1900. *История разделения церквей в IX-м, X и XI веках*. Москва: Печатня А. И. Снегиревой.
- Мајендорф, Јован. 2008. *Византијско бојословље*. Крагујевац: Каленић.
- Матић Златко. 2012. *Filioque — историјски и теолошки аспекти једној проблеме*. Пожаревац: Одбор за просвету и културу.
- Матић, Златко. 2013. *Да истинујемо у љубави — званични бојословски дијалоги Православне и Римске католичке Цркве*. Пожаревац: Одбор за просвету и културу Епархије пожаревачко-браничевске.
- Матић, Златко. 2016. *Православна еклисиологија — Реч о Цркви пред изазовима трећеј миленијума*. Пожаревац: Одбор за просвету и културу Епархије пожаревачко-браничевске.
- Матић, Златко. 2018. *Примати римској епископа у делу Ж.-М. Р. Тијара — мојућности рецејције Тијарове теологије примата у дијалогу Православне и Римокатоличке Цркве*. Пожаревац — Београд: Одбор за просвету и културу Епархије пожаревачко-браничевске и Православни богословски факултет Универзитета у Београду — Институт за Систематско богословље.
- Мидић, Игнатије. 2008. *Биће као есхатолошка заједница*. Пожаревац: Одбор за просвету и културу Епархије браничевске.
- Николић, Марко. 2000. *Екуменски односи Српске Православне и Римокатоличке Цркве 1962–2000. године*. Београд: Службени гласник.
- Пузовић, Владислав. 2008. *Црквене и појиличке прилике у време великој раскола*. Београд: Хришћански културни центар.
- Скабаланович, Николай Афанасьевич. 2004. *Византијско государство и Церковь в XI в. — от смерти Василия Болгаробойцы II*

- до воцарения Алексея I Комнина. Санкт Петербург: Издательство Олега Абышко.
- Суворов, Николай Семёнович. 1902. *Византийский папа: Из истории церковно-государственных отношений в Византии*. Москва.
- Флоровски, Георгије. 2016. *Ујоредно бојословље — јединство у различитости*. Пожаревац: Одбор за просвету и културу епархије пожаревачко-браничевске
- Шмеман, Александар. 2011. *Евхаристијско бојословље*. Београд: Отачник.
- Alberigo, Giuseppe. 2008. *Kratka povijest II. vaticanskog koncila*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Congar, Iv. 2014. *Devet vekova kasnije — beleške uz „Istočni raskol*. Beograd: Beogradska nadbiskupija.
- Ikić, Niko, I Aleksandar Kovačević. 2016. *Jedna, sveta, opšta i apostolska Hristova Crkva (Kongarovi pogledi u prošlost — otvaranje perspektiva budućnosti)*. Beograd: Beogradska nadbiskupija.
- Jedin, Hubert. 1971. *Velika povijest Crkve*, III/1. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Karmiris, John. 1950. *The Schism of the Roman Church*. Translated by Z. Xintaras (*Theologia review*, Athens 1950, 400–587). Myriobiblos, http://www.myriobiblos.gr/texts/english/roman_church_1.htm (посећено 17. фебруара 2019. године).
- Kazhdan, Alexander Petrovich. 1991. *The Oxford Dictionary of Byzantium*. Oxford.
- Le Goff, Jacques. 1998. *Civilizacija srednjevjekovnog zapada*. Zagreb: Golden marketing.
- Peinter, Sidni. 1997. *Istorija srednjeg veka*. Beograd: Clio — Glas srpski.
- The Holy See. 2019. „Joint Catholic–Orthodox Declaration of His Holiness Pope Paul VI and the Ecumenical Patriarch Athenagoras I“ [December 7, 1965], Libreria Editrice Vaticana — The Holy See, https://w2.vatican.va/content/paul-vi/en/speeches/1965/documents/hf_p-vi_spe_19651207_common-declaration.html (посећено 17. фебруара 2019. године).
- СПЦ. 2019. „Папа похвално о скидању анатема пре 50 година“ (према *Кашћирес*, Радомир Ракић), Информативна служба Српске Православне Цркве, 7. децембар 2015. г., http://www.spc.rs/sr/papa_pohvalno_o_skidanju_anatema_pre_50_godina (посећено 17. фебруара 2019. године).

Примљено: 25. 3. 2019.
Исправљено: 18. 9. 2019.
Одобрено: 1. 4. 2020.

„LET THE GOD SEE AND JUGDE“ QUESTION OF ADDRESSED ANATHEMAS FROM 1054.

Nebojša Stevanović

Diocese of Šumadija, Kragujevac

Summary: The beginning of the second millennium in church history is marked by numerous events that have left enormous consequences for the unity of the Church. Many turmoil in the historical scene will contribute to the alienation between the Roman and Constantinople churches, which will result in the mutual anatomy of each other. The aim of this research is to try to solve the question to which the anathemas from 1054 were addressed, based on preserved sources and with the help of earlier research by some historians-theologians. In the end, the ultimate answer to the set of issues must be sought in it is final overtaking in 1965, when the solution to this question is posed as a spiritus movens of further dialogue between Rome and Constantinople.

Key words: anathema, Rome, Constantinople, Athanasios I, Paul VI.